

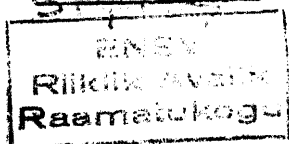
EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL, J.
JÖGEWER, A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÖNISSON

ÜHEKSAS AASTAKÄIK

1914

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Esivanemate ennemuistsed kuningad.

M. J. Eisen.

(Järg.)

Läti ümbrus on Kura kuningate kohta suurt mõju avaldanud. Lätlased on kuurlased täiesti ära neelnud, Läti sulatuseahjudest tulivad Kura kuningatest õieti ütelda Läti kuningad välja. Läti keel kõlab kuningate kodus ja peredes; ainult üks küla nähakse saksluse mõjul Goldingeni Saksa koguduse alla langenud olevat. Kura kuningate küladest paistab igalt poolt Läti vaim ja Läti meel vasta.

Õiguste poolest käivad Kura kuningad aga kõigest Läti asundustest üle. Kuningate järeltulijatena on Kura kuningate külade talupojad alati neidsamu õigusi võinud maitsta mis mõisnikud. Vanemal ajal ei saanud ükski alam kohus Kura kuningate kohtuasja seletada, vaid iga asi pidi Kuramaa ülemasse õuekohtusse antama, just niisama nagu mõisnikkude kohtuasjad.

Kui ka Kura kuningad alati vabaduses elanud ja alati pärismaa pidajad olnud, ei tohi ometi tunnistada, et need elu valgusepooled Kura kuningate kohta iseäralikku nähtavat mõju avaldanud. Me ei või Kura kuningate ja aastasadasid pärisorjuses elanud kui ka nüüd ammu vabaks saanud Läti talupoegade elu vahel, s. o. majanduse vahel suurt vahet märgata ehk me näeme, et vähem kui 100 aastat priiust maitsevad lätlased mõne korra koguni paremal järjel elavad kui kuulsad Kura kuningad. Mõni kuningas elab halvemas majas ja kehvemates oludes kui ümberkaudse küla Läti talupoeg. Siiski puudub Kura kuningatel ka kuninglik auu, kuninglik vägi ja võimus, ei puudu neil ometi kunínglik uhkus. Oma kuninga nimest peavad nad palju lugu. Ükski kuningas ei taha Läti talupojaga abielusse astuda, olgu ka Läti talupoeg palju rikkam kui kehv Kura kuningas. Läti talupoegade

juurde ei taha keegi kuningas ega kuninga poeg ega tütar teenima minna. Niisugust teenimist Läti talupoegade juures arvavad nad alatuks. Ei jaksa koht suuremat peret üleval pidada, läheb Kura kuningas välja teenistust otsima, läheb seda linnast otsima. Teenimine linnas ei alanda enam Kura kuninga auu.

Vist vanade kurelaste järeletulijad, ammu äralätitatud Kura kuningad on ainsad, kes oma nime ja suuremat sugu alal hoidnud. Meil ja Soomes on neid, kes kuninga nime liianimena kannavad, aga muidu ei tõuse nad vaksa võrtki tavalistest inimestest kõrgemasse. Soomes selle vasta elas saja aasta eest mees, keda Karjala kuningaks kutsuti ja kes peale nime kandmise tõesti ka kuninga moodi valitses. See mees oli Gaabriel Wallenius, (sündinud 22 jaanuaril 1725, surnud 15 novembril 1808), kes umbes sarnast ametit pidas nagu varemalt meil sillakohtunikud ehk adrakohtunikud. See Wallenius oskas nii agaralt oma ametit pidada ja rahvast valitseda, et rahvas talle nime „Karjala kuningas“ andis ja teda viimati alati selle nimega nimetas. Rootsi kuningas, kelle all sel ajal Soomepoolne Karjala seisis, ei pannud uue kuninga võimu ülesnäitamist sugugi pahaks, vaid katsus teda ametlikult ka kuningaseisusele lähemale nihutada. Kuningas tõstis Karjala kuninga mõisnikuseisusesse ja Karjala kuningas võttis enesele nüüd Wallenskjäöld liignimeks. Sel ajal, kui venelased Soomemaa 1808 ära võtsivad, suri Karjala kuningas, just nagu ei võiks ta näha, et Karjalale veel kolmas kuningas või valitseja juure tuleb. Sest saadik on kuninga auupäike Karjalaski looja läinud. Ainult kisakuningad elavad Karjalas veel edasi ja niisama tunduri kuningad Lapimaal. Karjalastel on, näe, iseäralik mäng — vahel ka tantsuks nimetatud — mis „pitkä“ „kisa“ nime kannab. Juhtivat isikut ses mängus hüütakse „kisakuningaks.“ Teised mängijad peavad tema sõna nagu alamad kuninga sõna kuulma. — Tundurikuningaks selle vasta hüüavad laplased vägevast nõida, kelle valitsuse all nende arvamise järele elu tunduritel seisab. Nõid valitseb seal looduse üle, nagu vanade eestlaste ja soomlaste arvamise järele igal metsal ja muul kohalgi oma kuningas oli. Nii öeldakse ühes rahvalaulus:

Metsa uku, metsa ako,
Metsa kuldne kuningas. 1)

1) Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1887, lk. 7.

Niisama kõnelevad Soome rahvalaulud väga tihti metsa kuldsest kuningast, kelle kohus muidugi metsa puude ja loomade üle valitseda ja korda metsas alal hoida. Peale selle tunnewad Eesti vanad jutud veel kalade, konnade, usside, seente, lindude ja muid kuningaid. Kui nüüd esivanemad juba loomadele kuningad määrasid, kuidas pidivad nad siis ise ilma kuningateta olema?

Vanaaegsete Soomesugu rahvaste kuningate juure tagasi minnes peame tunnistama, et esivanemad kuningate „jumalikkude“ algupära ei tunnud, vaid ühiskonna võimust oma keskel tarvitas ühiskond ise.¹⁾ Nagu arvata, oli kuningate nimi päritav. Ei annud seda ühiskond isikule, vaid isik sai selle sündimisega koos ehk jälle päris kuninga lastega abielusse heitmisel. Niisugusel korral avas vähem tarkus kui julgus tee auu ja nimesaamisele, nagu ennemuistsed jutud näitavad. Arukorral määras ehk ühiskond kuninga, kui nimelt endine kuningas kas sõjas langes ehk äkiselt suri, ilma et pärijat järele oleks jätnud. Kas niisugune sõja ajal määratud kuningas ajutine oli ehk jäädavalt auunime kandma jäi, selle kohta ei julge ma selgemate teadete puudusel midagi kindlat ütelda.

Kalevipoeg kõneleb mitmele korrale kuningriigist.

Riik peab jääma jagamata,

Ühe poja woli alla,

Kangemale kaitsewallaks.²⁾

Kui palju kuningriigist rahva omaks tuleb lugeda, s. o. kui palju rahvasuu Kalevi kuningriigist kõnelema jääb siin iseasjaks. Peaasi on aga, et Kalevi kuningriiki niisama vähe praeguses kuningriigi sõna mõttes tohime mõista kui esivanemate kuningat praeguse kuninga tähenduses. Kalevipoja kuningriik tohiks ainult seda maad ära määrata, kelle üle kuningal midagi ütlemist oli. Valitsemise sõna tohime vaevalt selle kuningriigi kohta tarvitada. Valitsemisest praeguses mõttes ei võinud ennemuistsel kuningal juttugi olla. Niipalju kui mina asjalugu mõistnud, tähendas kuningriik seda maad, kelle asunikka kuningas sõjakorral kokku kutsus sõtta. Tähtsal juhtumisel või iseäralikul korral kutsuti ehk mitme kuningriigi rahvas sõtta kokku. Sõjasaagist sai muidugi kuningas peaosas, sõdijad vähem. Maksu maksivad „kuningriigi“ rahvas vaevalt oma kuningale. Peale sõjaskäimise käisivad „kuningriigi“ rahvas kuninga juures vist ka õigust otsimas. Kuningas seletas nende riiuasjad. Kudas loll kuningas kohtuasjade sele-

1) V. Vallin, Suomen kansan esihistoria, lk. 115.

2) Kalevipoeg II, e. j. 164—182.

tamisega toime sai, jääb mõistatuseks. Ennemuistsed jutud lasevad aga mõnda korda lollidki kuningateks saada ja õnnelikult riiki korrast pidada. Ja kuningas mõistis ei kirjutatud seaduste, vaid oma parema tundmise ja teadmise järele oma kuningriigi, — ei, ütleme parem võimukonna rahvale kohut. Keerulisemaid ja koguni tähtsaid asju õiendas ehk kuningate kogu. Vähemalt jutustab Läti-Hindrek, et „Raigeles“ kõik ümberkaudsed suguharud kohtupidamiseks koos käisivad.¹⁾ See Raigele tähendab muidugi praegust Raiküla Rapla kihelkonnas, kus kaugema maa elanikkudelegi kohut mõisteti. Võimalik, et ehk kohtumõistmiseks sinna Raikülasse mitu kuningat kokku tuli.

Sõjas käimisega ja kohtupidamisega oleks kuninga tegevus vist üleüldistes joontes ära määratud. Ei olnud kuningal mingisugust linna ega lossi, kellest ennemuistsed jutud palju teavad kõneleda. Kui ka kuningas vahel linnas asus, ei tohi me selleaegist linna ometi praeguse linnaga võrrelda. Palju enam oli selleaegne linn ainult kusagile raskelt ligi pääsva paika ehitatud kants, kus üksi mõni eluhoone leidis. Alati ei asunud vist kuningas linnaski, vaid linna ligidal oma talus. Rahu ajal elas kuningas nagu muud inimesed ja tegi tööd muude inimeste viisi, haris maad, kasvatas karja.

(Lõpp.)

Kirjandusline ülevaade.

„Eesti vanemad kirjanikud.“

Juba aastakümneid on nende ridade kirjutaja selle kallal oma pead murdnud, kudas võimalik oleks meie vanemaid kirjanikkusid ühelt poolt hävinemise eest hoida, teiselt poolt nendele kättesaadavaks teha, keda Eesti keel ja kirjandus teadusliselt huvitavad. Et see asi tarviline oleks, selle vastu vist palju keegi asjatundja ei vaidle. On ju pea kõik, mis me ise oma jõuga oleme ära teinud, see, mida me oma kirjanduseks nimetame. Meie vanemad kirjanikud on meie ainsad omapärased mineviku dokumendid. Meie üleüldine ajalugu ja meie kirjanduse ajalugu sulavad peaaegu ühte, muidugi kirjanduse all nii hästi rahva- kui ka kunstkirjandust mõistes. Kõik, mis peale kirjanduse, on enam ehk vähem võõraste töö. Neid meie oma vaimujõuu tunnismärka igale ühele kättesaadavaks teha on siis vistist ettevõte, millele igaüks edu sooviks. Küsimine on ainult, kudas seda ettevõtet teoks teha. Hariliste kirjastajate abil seda toime saata näib täitsa võimatu olevat. Nemad ei või töösid kirjastada, mis trüki ja paberi kulused ära ei tasu. Ja sarnased on vistist kõik meie vanemad

1) Ajaraamat, XX, 2,

kirjanikud. Ka teistel rahvastel leidub küllalt kirjanikkusid, kes ajalooliselt seda võrd tähtsad, et nende tööd peavad trüki ilmauma, kuid kes erateel ilma ei pääse, sest et neil küllalt lugejaid ei leidu. Nad ilmuvad ülikoolide ja akadeemiade teaduslistes väljaannetes iseseisvate lisadena, kuna riigid nende väljaandmiseks suuri abirahasid annavad. Meie peame ise oma jõuul katsuma abi leida. Kuukiri „Eesti Kirjandus“ on just niisuguste tööde avaldamiseks asutatud, mis tarvilised on, kuid mingil teisel, erateel ilma pääseda ei saa. Selleks saab kuukiri suurel määral toetust „Eesti Kirjanduse Seltsilt,“ kes rahva käest liikmemaksude ja üksikute annetuste näol tarvis minevad rahasummad peab kokku korjama. Selts on ju tänini omaga õnnelikult ka läbi tulnud, kuid iga arusaaja eestlane peab meeles pidama, et Seltsil mingit muud ülespidamise hallikat ega abiraha ei ole kui rahvas ise, ja et seda a i n u k e s t meie teadusliste tööde toetajat nii palju peab toetama kui iial võimalik, liikme maksusid makstes, uusi liikmeid ja kuukirja „Eesti Kirjanduse“ tellijaid korjates jne.

Õige on ju, et praegusel sõja ajal korjandused ja annetused Eesti Kirjanduse Seltsi heaks ainult teisel järgul tohivad seista ja esimesel järgul hoolitsemine meie vaprade sõjavägede eest. On ju võit või kaotus otsekohesest ja kõige ligemas ühenduses Eesti rahva elu ja surmaga. Vägev Vene riik võib mitu korda lahingu väljal kaotada, ilma et see tema elujõudu murraks. Ta toibub uuesti. Kuid väike Eesti rahvas ei toibu enam, kui ta Saksa riigi kүүsi satub. Eesti rahva surma otsus oleks sellega alla kirjutatud ja kõik meie töö ja vaev Eesti keele ja kirjanduse kallal, mis ainult Vene riigi varju all võimalik, viimseni purustatud. Arusaadav siis, et praegu meeletulemustega tulla, et E. K. Selts ka raha tarvitab, mitte kohane aeg ei ole, kuid ometigi leidub vististe ka neid, kellel oma esimesest kohusest nende eest hoolitseda, kes otsekohe meie olemasolemise eest sõja väljal võitlevad, mõni kopik ometigi ka Seltsi ja tema kuukirja jaoks üle jääb.

Selles lootuses nüüd, ja kuna Seltsi kuukiri ikkagi loodab ka tuleval aastal edasi ilmuda, on kuukirja toimetuse nõus lehe lisana meie vanemate kirjanikkude kirjatöösid avaldama ja on sellega tänases numbris juba algus tehtud, kuna siin Joh. Forseliuse „Eesti rahva ebausku kombetest“ I-ne poogen ilmub, lõpp aga tulevas numbris järgneb. Tuleval aastal on kavetatud t e r v e s t F ä h l m a n n i s t, niisama lehe lisana, esimene pool tuua, nimelt Fählmanni ilukirjanduslised ja ajaloolised tööd. Kirjatööd ilmuvad, kus see iial võimalik, täht tähelt nõnda, kudas kirjanik ise nad valmistanud, ilma mingi muutus:ta; ainult seal, kus kirjaniku algkiri puudub ja ainult ärakiri olemas, peab viimasega leppima. Saksa keelsed osad, nagu neid meie vanemate kirjanikkude kirjades tihti leidub, ilmuvad niisama Saksa keeles, aga Eesti keelse tõlkega. Loodan, et see ettevõtte kuukirja „Eesti Kirjanduse“ lugejate soovidele vastu tuleb ja nende poolt lahkett vastuvõtmist leiab, nõnda et kuukirja toimetuse sunnitud ei oleks oma üksi tema eest lukku panema.

J. Jõgewer.

O. Luts, Mahajäetud maja. Osaihisus „Noor-Eesti“ kirjastus. Hind 40 kop.

Jakob Mändmets, „Meri“. Osaihisus „Noor-Eesti kirjastus“. H. 1 r. 20 kop.

Sophia Wardi, Esimesed tuuled. Osaihisus „Noor-Eesti“ kirjastus. H. 75 kop.

Julius Mark, Ungari kirjanduse Ülevaade. Osaihisus „Noor-Eesti“ kirjastus. H. 25 kop.

O. Lutsu Mahajäetud maja on dramaatiline kavand. Ei ole veel katsekski saanud. Et ta nimelt dramaatiline kavand on, sellest annab tunnistust mõeldud näitelava, kuna dialog ise just mitte dramaatilise teose ainuõiguseks ei ole. Dialogi leiame ka mõne teise kirjanduslise avaldusekuju juures. Nii et õigusepärast ainult see mõeldud näitelava ja autori enese kavatsus meid selle töö peale kui näitelavalise teose peale paneb vaatama.

Sest etendada teda küll ei saa. Ta kaotaks see läbi ainult. Olgugi et mõned kohad näitekirjaniku vilumist näitavad.

Ta kaotaks selle pärast, et kogu see luuleline kurbtus, mis sellest väiksest, ütleme: luuletusest, läbi käib, näiteseinte paberikahinaks muutuks, kaotaks aga iseäranis see läbi, et ükski neist kujudest seal näitelava avaruses ei julgeks liikuda, sest et ta alles liiga väike ja valmimata on.

Kuid niisuguse kavandina on teos hea lugeda. Nooruse ideaalsus, mis maailma künismusele ei suuda vastu panna, on lühikeste joontega hästi tabavalt ära tähendatud, niisama nagu tema vastuelemendidki. Banaalne lõpp — poisike uputab enese ära — ei riku ka suurt midagi.

Kokkuvõetult: Andeavaldus, dokument selle kohta, et autoril valitud aine üle nii mõndagi oleks ütelda, vekseld tulevikule peale.

Mändmets vaatab mere peale kui hävitaja peale. Iga uudisjutt raamatus lõpeb seega, et meri oma ohvrit nõuab. Statistiliselt võtta, oleks see otse hirmus.

Aga Mändmets on hea jutustaja. Mis ta merest räägib, seda on ta näinud. Surm iga uudisjutu lõpul on ainult tema poetiline litsents, ilma milleta ta läbi ei arva saavat. Mere vägevus avaldab ennast tema juures kõige kohutavamalt ainult selles, et ta väetikesse inimese elu suudab võtta.

Tuleb vist sellest, et ta merd ainult kaldalt näeb, ja et fantaasia mitte kaugemale ei vii, sinna, kus meri ka loob ja elu toob.

Siis veel midagi: Ma usun, et Mändmets liialdab, kui ta seda igatsust, mis rannaelanik ja meremees suure vete välja järele tunneb, nii määratu hiigla kõvaks peab. Ma usun, et see arvamine neilsamul romantilistel-tundeluulelistel põhjustel on tekkinud, mil helvetlane kojuigatsuse juttu üle ilma laiali on läinud. Helvetlane võivat surra, kui ta oma kodumaa mägesid näha ei saa! Ja see juures on helvetlane üks kõige rändavamatest rahvastest! Mis meremeestesse puutub, siis olen mina oma elus küll ainult niisugustega kokku puutunud, kel kõva igatsus mannermaa järele on.

See on siis minu arust Mändmetsa poolt liiga subjektiivselt arvatud, et igatsus mere järele tema esimese jutu „Meri ja armastus“ kangelas saatuses saab. Kuigi vabaduse tung kirjaniku poolt on toonitatud, kuigi see vabadusetung selles soojas pesas, kuhu noormees abielu kaudu sattus, rahutust ja ülesandeid lihaste ja ettevõtete jaoks peab looma — siiski lükkab meile kirjanik peapõhjuseks merd ette; on romantiline kaldumus, nagu ka seegi, et noorik peale mehe uppumise iga päev rannale tuleb, et meest oodata, kelle surmast temale tervest külast mitte ükski inimene ei teata! Natuke õige võimatu. Või on see naine nõdrameelne? Surm on igapäevane asi, nõdrameelsus palju haruldasem — miks valib kirjanik seda kõige haruldasemat?

Niisama tema „Velsandi plika“. See uputab enese ära, sest et see, keda ta armastas ja kellele ta ennast andis, ära läheb. Kirjanik ei ole meile seda rannaneiu sugugi mitte nii kujutanud, et meie tema enesehävitust võimalikuks peaksime, ei ole tema armastusele sugugi mitte niisugust värvi andnud, et meie selle taga nii vähe elujõudu teaksime otsida, mille saaduseks siis vabatahtlik surm oleks. Seega ei salga ju keegi, et enesetapmisi armastuse pärast olemas on — kuid vaadaku kirjanik elus ringi: kui palju leiab ta neid, kes niisugustel oludel surma lähevad?

Mind paneb see lõpp seda rohkem imestama, et kirjanikul realistlike kirjeldamise jaoks õige terav silm on, mis naturalistlikegi vaatlemise eest tagasi ei kohku. Kõigis juttudes on niipalju tõsist elu, tõetruudust, sagedasti oskab ta seda, mida ta näinud, haruldaselt hästi, mõnikord koguni päevapiltlikugi piinlikkusega kujutada — miks siis äkki seda kontsessiooni kirjanduslistele, külge loetud mälestustele?

Agas kõige selle peale vaatamata pean ma tunnistama, et ma tema raamatu suure huviga läbi olen lugenud. Mitte kui arvustaja vaid kui inimene, kel raamat meeldib, kel raamat käes on, mida lugeda maksab.

Sophia Wardi „Esimesed tuuled“ on väiksed jutustused, mõned följetonistilised tööd. Stiil elav, hästi täpipealne, lühidalt palju ütlev, mõnikord õige meeldiv.

Suuremad tööd õige „mudeli järele“ töötatud, elava mudeli järele. Läbielamisi mitmesuguseid, sügavalt vastuvõetud, edasi antud kord tunnetega, kord külma naiseliku künismusega.

Töökesed „Mimoos“ ja „Külm tuba“ rahutuste ja „üliõpilaste ajajärgu“ hariliku kirjanduse jäljendus, ained sealt samast, käsitus tuttav, kuid autori isiklik noot läbikuuldav. Temperamentlik noot, olgu see temperament ka rohkem tserebraalne. Niisama sellest ajajärgust esimene jutt „Esimesed tuuled“, mille juure natuke peatama jääme, sest et süü vahekorras Eesti naise ja lõunamaa mehe vahel käsitatakse — aine, mil oma aktuaalsus ei puudu.

Kokkupuutumine raudtee vagunis, millest lühike, õige lühike romaan järgneb.

Toredalt on kogu see dialektika, millega Vene ülikoolis käiv lõunamaa Don Juan võidab, nähtud, toredasti Eesti natsterahva vastu-

panek, millest kõiksugu vabodusliste fraasidega, nagu „väikekodanline alandlikkus“, „vaba naisterahvas“, „rahvahulgast kõrgemal seismine“ lihtsalt ülejoostes jagu saadakse. Ja. Ja. Ja veelkord ja — nii ta ikka küll vist on! Need fraasid joosevad nii mõnegi seni nii auuväärt vaate jalust maha, miks mitte Eesti „vabameelse“ naisterahva mitte millegi kasvatulise traditsiooni kaudu kindlustatud vastupaneku.

Kui see tasapind, millel see kõik sünnib, ometi natuke kõrgem oleks, kui võitlus ometi vaimurikkam, kui need võitluse-abinõuud ometi kõrgemast kultuurailmast pärit oleks, kui see vaidlus ja diskussion ometi natukenegi taevalikka tõesädemeid sisaldaks ja need mõlemad inimesed siis, olgugi ühisele sihile, kuid vaimusätenduste saatel püüaksid, siis tunneks lugeja ometi teatavat esteetlist mõnu. Aga see lõunamaaline „esteet“ seal on nii ütlemata banaalne! Nii et see oma tunnete puuduse poolest isegi juba vastumeelne „Verführungsgeschichte“ küll hästi õiget pilti võib pakkuda, see juures aga ikka ainult kombe- ja kõlblusepildi väärtuseni ulatab.

Teine pikem jutustus „Direktori-herra“ käsitab sedasama erootilist ainet, ainult et tagajärg siin direktori herrale eitav on. Ka siin on võitlus mehe ja naise vahel aineks. Aga siin on direktor vana, mitte mustakulmuline noor lõunamaalane, vaid külmem põhjamaalane ja pealegi vana, vana! Ja selle vanamehe kallal annab üks *demi-vierge*, üks haruldaselt küüniline, palju, väga palju erootilistest asjadest huvitust tundev noor naisterahvas oma pilketujule vaba voli, selle vabadusega, selle sõnavabadusega ja selles maitse poolest mitte kitsendatud stiilis, mida „vabameelne“ naisterahvas enesele võib lubada — ei, p e a b lubama, et „aja kõrgusel olla“.

Stiil on eht, täielikult. Aga mis veel rohkem tõetruu on, see mis sellele jutukesele oma väärtuse annab, see on see naise torkav, salvav, kahjurõõmus põlgamine, kui ta vana mehele mitte järele ei tarvitse anda, kui ta vooruslikuks tohib jääda ja vanamehe tundmusi erootiliselt see juures analüseerida võib. Kui ta ise kõiksugu põhjusi annab oletada, et ta nõuus oleks, oma jutuaajamiste „vabameelsete“ ainetega ikka erootilisel pinna püsib, siis aga halvakspaneva naeruga oma *ne me touchet pas* hüüab ja oma halastamata headmeelt selle mehe üle võib tunda, kes tema silmis kaasavõistlemiseks mitte kõlbulik ei ole.

„Esimesed tuuled“ on minu teada Sophia Wardi esimene töö. Ootame, kas ja mida me selle nime all veel näeme. Siit võiks meil heajõud tõusta.

Mark'i ülevaade on lühike. Kuid ta näitab selgesti Ungari kirjanduse arenemisekäiku. Ilma et ta aga üksikute voolude, üksikute kirjate juures pikemalt peataks, neid, esteetiliselt-kriitiliselt kaasaclades, põhjalikumalt hindaks. Asjalik, üsna hea nii järelevaatamiseks, nii nagu lühike kolleeg, ettelugemine, mis peale igalühel võimalik on ennast kõne all oleva ainega põhjalikumalt tutvustada, seda võimalikum veel, et autor allikad juure on lisanud, mis ta „Ülevaate“ kirjutamiseks on tarvitanud.

K. A. Hindrey.